

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

М. В. Петер, асистент кафедри менеджменту ім. проф.
Й. С. Завадського

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто методичні засади оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Для оцінки економічної ефективності роботи обслуговуючих кооперативів відібрано специфічні показники в залежності від напрямку їх діяльності. Для удосконалення оцінки економічної ефективності роботи обслуговуючих кооперативів запропоновано показник визначення економічної ефективності його управлінської діяльності, а також показник

рентабельності наданих послуг нечленам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Постановка проблеми. Економічна теорія ґрунтується на засадах максимізації прибутку в умовах обмеженості ресурсів, а стосовно явища кооперації як соціально-економічного процесу і типу соціально-економічних відносин – водночас є малодослідженою з позицій методичних підходів, що відображали б природу цього суспільного феномену.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи є необхідним елементом ринкової економічної системи. Їх система управління, механізм господарювання, організаційна структура та навіть соціально-економічна природа мають чітко визначені особливості, а отже – вимагають адекватних засад до оцінки ефективності їх функціонування.

На загальному фоні турбулентного зростання кількості і часткового розповсюдження кооперативів (як в галузевому, так і в територіальному аспекті) важливо досягти узгодженості щодо методичних засад оцінки ефективності їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінкою ефективності сільськогосподарських кооперативів займалися багато вітчизняних науковців, серед яких О. В. Крисальний [1], В. К. Збарський [2], М. І. Кісіль [3], В. В. Зіновчук [4], О. Г. Булуй [5] та інші. Але на сьогодні відсутня загальновизнана система показників оцінки діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Метою даного дослідження є розгляд методичних засад оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань: підбір специфічних показників, значення яких пов'язані з оцінкою економічної ефективності роботи обслуговуючих кооперативів; дослідження показника економічної ефективності управлінської діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а також показника рентабельності наданих послуг нечленам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні масових явищ з метою встановлення кількісного впливу окремих чинників на кінцевий результат функціонування обслуговуючого кооперативу, визначенні середніх і відносних показників, побудові рядів динаміки тощо використовується статистичний метод. Статистичний метод – це сукупність специфічних взаємозв'язаних прийомів і способів вивчення

кількісних закономірностей якісно однорідних масових суспільних явищ і процесів [6, с. 336].

Для всебічного й глибокого вивчення окремих явищ, характерних для визначеної сукупності, дії чинників з метою розкриття закономірностей, процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків розвитку використовується монографічний метод [6, с. 338]. Цей метод застосовується при детальному дослідженні досвіду роботи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні та особливості функціонування подібних кооперативів за кордоном. При цьому потрібно проаналізувати не лише поточний стан, закономірності створення кооперативів, але й розробити перспективи, рішення та шляхи розвитку з метою підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як організаційної структури кооперації.

Способом порівняння макро- та мікроекономічних явищ і процесів, що полягає у порівнянні рівноважуючих систем показників і вимірювання пропорцій в економіці у вартісній та натуральних формах є балансовий метод. Основними системами таких показників і пропорцій є виробництво та розподіл, виробництво та споживання, доходи та витрати, ресурси та їх використання тощо [6, с. 327]. Балансовий метод (або метод балансового погодження) відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки використання його дає можливість вивчити і забезпечити виконання вимог законів розвитку сільськогосподарської кооперації шляхом збалансування динамічного розвитку всіх її аспектів.

Абстрактно-логічне порівняння різних поглядів і теорій з використанням різноманітного теоретичного та фактичного матеріалу дає можливість виявити взаємозв'язок та взаємообумовленість співвідношення чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру, пов'язаних з формами і характером систем економічних взаємовідносин, що формують кооперативну основу, у відповідних соціально-економічних формаціях [7, с. 27].

Важливою умовою наукового розуміння економічної дійсності є пізнання причинно-наслідкових зв'язків, що існують у розвитку того чи іншого явища. Це дає змогу передбачити та цілеспрямовано змінювати економічні явища. Висновки щодо причинно-наслідкових зв'язків у економіці можна вважати науковими, якщо вони обґрунтовані економічними чинниками і базуються на масових даних. Саме такий методологічний підхід до розвитку кооперації як системи економічних відносин дає змогу одержати в достатній мірі науково

обґрунтовані та достовірні результати стосовно основних шляхів подальшого розвитку цього явища [8, с.20].

Корягіна А.Д. пропонує методичний підхід щодо оцінки ефективності персоналу сільськогосподарських кооперативів і вважає, що «оцінка ефективності використання персоналу в сільськогосподарських кооперативах має включати такі напрямки розрахунків: 1) обчислення статичних показників ефективності, які показують рівень ефективності у конкретний момент часу або період часу; 2) розрахунок динамічних показників ефективності (таких, що характеризують зміни статичних показників у часі); виявлення й аналіз тенденцій розвитку ефективності використання персоналу; 3) визначення показників впливу ефективності використання персоналу на результативність здійснення господарської діяльності» [9, с. 57]. Автор погоджується з точкою зору науковця, але вважає, що, насамперед, дані підходи є узагальнюючими і не враховують специфіки такої організаційно-правової форми об'єднань людей як сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, а по-друге, методика оцінки ефективності функціонування кооперативів включає й інші аспекти, крім аналізу результативності використання персоналу.

Відтак, для оцінки економічної ефективності діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів автором було використано доволі відома методика Зіновчука В. В., Бродського Ю. Б., Булуя О. Г. [4, с. 102; с. 68, с. 98–102] з деяким її коригуванням. Варто погодитися з авторами методики, що принциповим вбачається відійти від банального оперування даними сумнівно достовірної статистики, а вийти на певний рівень абстрагування, який дозволить неупереджено подивитися, на що здатна привнести кооперативна ідея у якісне перетворення кооперативного сектора економіки АПК.

Така методична позиція логічно спрямовує науковий пошук на те, щоб визначитися з критерієм оцінки та її параметрами. В цілому, оцінці може підлягати: а) результат або синергійний ефект кооперації сільськогосподарських товаровиробників, тобто те, що стало можливим в результаті групових дій; б) економічна ефективність функціонування окремих кооперативів та їх об'єднань як систем; в) економічна ефективність роботи всього кооперативного сектора.

Як правило, частина прибутку обслуговуючих кооперативів одразу розподіляється між його членами у вигляді доплат та надбавок до цін, що в кінцевому результаті знижує розмір доходу кооперативу і, відповідно, показники, розраховані на його основі. Але, на думку В. В. Зіновчука, відсутність прибутку жодним чином не є ознакою

неефективності або будь-якої іншої недосконалості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Це накладає певний відбиток на оцінку ефективності їх функціонування, тому вимагає спеціального підходу.

Іншими словами, існуючі методи обчислення узагальнених показників ефективності переважно ґрунтуються на показниках прибутковості. Але кооператив через відсутність функції акумулювання прибутку позбавляється можливості об'єктивного обчислення ефективності за цим показником. Водночас необхідність оцінки ефективності залишається важливим прикладним завданням. Адже дія ефектоутворюючих чинників проявляється, по-перше, у формі економії ресурсів, а по-друге – у формі попередження або зниження витрат, які виникають через неможливість достатньо результативного та вчасного їх виявлення. Економія ресурсів, що призводить до зниження витрат – важливий наскрізний критерій оцінки доцільності діяльності підприємств, який характеризується зменшенням витрат живої й уречевленої праці на одиницю продукції (послуг, робіт).

Відомі різні методичні підходи для вибору як результативних показників, так і витрат. Зазвичай результатом є прибуток (дохід), а в якості витрат можуть бути поточні витрати, вартість капіталу тощо. Водночас кількісно визначити такий результат в окремих випадках буває досить складно, а інколи й зовсім неможливо. У такому випадку пропонуються інші способи оцінки ефективності і відповідно критерії оцінювання. Одним із таких способів є вибір показника ефективності, що буде задовольняти критерію максимальної узгодженості з поставленою ціллю. Однак даний спосіб не дає можливості кількісно оцінити результативність діяльності кооперативу.

Слід зауважити, що оцінка економічної ефективності роботи обслуговуючих кооперативів практично не проводиться. Тому дане питання залишається недостатньо вивченим і детально не дослідженим. Для оцінки економічної ефективності роботи обслуговуючих кооперативів використовують специфічні показники в залежності від напрямку їх діяльності.

1. Для сільськогосподарських заготівельно-збутових обслуговуючих кооперативів визначається показник ефекту наданих послуг (E). Він розраховується як відношення грошових надходжень за рахунок вищих цін реалізації, які забезпечив кооператив, до понесених витрат на збут:

$$E = \frac{(C_k - C)K}{3}, \quad (1.1)$$

де C_k – кооперативна ціна,

C – ціна реалізації продукції підприємств, які не користуються послугами кооперативу,

K – кількість реалізованої продукції через кооператив,

$З$ – витрати на збут.

2. Показник ефективності комунікаційної діяльності (M_6) визначається як відношення маркетингових витрат до одержаної виручки від реалізації робіт і послуг:

$$M_6 = \frac{M}{B}, \quad (1.2)$$

де M – маркетингові витрати,

B – виручка від реалізації продукції, робіт і послуг.

3. Показник ефективності збутової діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (E_3) визначається як відношення витрат на надання послуг до отриманої виручки від реалізації продукції, робіт і послуг [10, с. 99]:

$$E_3 = \frac{З}{B}, \quad (1.3)$$

де $З$ – витрати на збут,

B – виручка від реалізації продукції, робіт і послуг.

4. Важливим показником діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є показник ефективності цінової політики наданих послуг (E_u). Він визначається як відношення фінансового результату кооперативу до обсягу витрат для отримання цього фінансового результату:

$$E_u = \frac{\Phi P}{З_k}, \quad (1.4)$$

де ΦP – фінансовий результат кооперативу,

$З_k$ – затрати кооперативу.

Фінансовий результат, який обслуговуючий кооператив отримує в кінці періоду (наприклад, року) може утворюватися з різниці: між попередніми цінами на послуги (зберігання, переробки та збуту продукції), тобто нормативними і фактичними витратами; між попередньою реалізаційною ціною (у збутовому кооперативі, коли укладаються контракти купівлі-продажу між кооперативом і клієнтом) та оперативними витратами кооперативу; між очікуваною ціною переробленої продукції та фактичними реалізаційними цінами – у переробному та збутовому кооперативах.

В показниках (1.1) і (1.4) позитивним є збільшення результату від обраної політики в розрахунку на одиницю витрат, які обумовлюють цей результат, тому значення цих критеріїв

ефективності повинні досягати максимуму, а в критеріях (1.2) і (1.3), де показник витрат відносять до показника результату, навпаки – до мінімуму.

5. Масштаби діяльності кооперативу можна оцінити за допомогою індексу надання послуг (I_m). Позитивним ефектом вважається збільшення індексу надання послуг, який визначається за формулою:

$$I_m = \frac{\Gamma_1}{\Gamma_0}, \quad (1.5)$$

де Γ_1, Γ_0 – обсяг надання послуг в звітному і базисному періодах.

За цією формулою можна визначити індекси видів послуг, які надаються кооперативом. Оцінку ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів можна доповнити аналізом структури послуг, що надаються в таких розрізах: у регіональному, в асортименті, за каналами збуту чи постачання тощо. В процесі структурного аналізу розраховуються частки окремих видів продукції, товарів і послуг в загальному обсязі.

6. Оскільки категорія ефективність завжди співвідносна із витратами, то до її характеристики слід додати індекс витрат кооперативу:

$$I_k = \frac{3_1}{3_0}, \quad (1.6)$$

де $3_1, 3_0$ – витрати кооперативу у звітному і базисному (попередньому) роках.

7. Враховуючи те, що основна ціль об'єднання виробників сільськогосподарської продукції у кооперативи – відстоювання їх інтересів на ринку, то, на думку, Макушок О. В., правомірним обґрунтуванням доцільності кооперативного бізнесу буде обчислення частки ринку (K_n) за формулою [10, с. 100]:

$$K_n = \frac{O_k}{O_p}, \quad (1.7)$$

де O_k, O_p – обсяг продажу продукції через кооператив та на ринку відповідно.

8. Метою сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу будь-якого напрямку діяльності є економія витрат. Показник економії витрат (E_e) визначається за формулою:

$$E_e = (3_0 - 3_1) \cdot K_1, \quad (1.8)$$

де 3_0 – витрати без послуг кооперативу,

3_1 – витрати при участі у кооперативі,

K_1 – кількість продукції або обсяг виконаних робіт, послуг.

Для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які в результаті господарської діяльності одержують дохід, використовуються крім зазначених такі показники: дотримання оптимальних строків виконання сервісних робіт та належний рівень їх якості (відповідно до прийнятих ними зобов'язань); собівартість одиниці продукції, робіт, послуг; прибуток (дохід) на одиницю продукції, робіт, послуг та рівень рентабельності.

Для удосконалення запропонованої методики оцінки діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, враховуючи особливості та специфіку цих форм господарювання, автор пропонує для усіх видів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів використовувати наступні показники:

а) показник економічної ефективності управлінської діяльності (E_y) сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, який визначається шляхом відношення грошових надходжень від реалізації всього обслуговуючого процесу кооперативу до його управлінських витрат [запропоновано дисертантом самостійно], який має наступне вираження:

$$E_y = \frac{\Gamma}{З_y},$$

де Γ – грошові надходження від реалізації всього обслуговуючого процесу кооперативу;

$З_y$ – управлінські витрати.

б) показник рентабельності наданих послуг нечленам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (P_{Π}). Він розраховується шляхом відношення доходу від реалізації послуг нечленам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу до суми всіх витрат реалізованих їм послуг [запропоновано дисертантом самостійно], який має наступне вираження:

$$P_{\Pi} = \frac{Д_{\Pi}}{З_{\Pi}} 100\%,$$

де $Д_{\Pi}$ – це дохід від реалізації послуг нечленам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу;

$З_{\Pi}$ – витрати реалізованих їм послуг.

При необхідності розраховувати рентабельність наданих послуг нечленам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу можна і по всьому кооперативу, і по кожному виду послуг окремо.

В обох показниках позитивним є збільшення результату, тому значення вищезазначених критеріїв ефективності діяльності повинні досягати максимуму.

Використання перерахованих, в т. ч. запропонованих автором, показників є необхідним при визначенні ефективності роботи за окремими видами діяльності кооперативів, а також для формування цілісної картини результативності їх функціонування, та забезпечення найбільш раціонального управління ними.

Висновки. Ефективність діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у значній мірі залежить від характеру та дієвості управління. Тобто щоби своєчасно досягнути позитивного результату та не допустити відхилень від поставленої мети, необхідна координація в організації обслуговування членів кооперативу, забезпеченості його необхідними ресурсами, коригування успішної діяльності в умовах турбулентності зовнішнього середовища та послідовності виконання певних видів робіт. Це досягається завдяки системі управління, яка являє собою єдиний механізм, де кожна ланка виконує певну функцію у взаємозв'язку з іншими.

Дослідження показало, що нині практично відсутня оцінка економічної ефективності управління сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Автором запропоновано показник визначення економічної ефективності їх управлінської діяльності. Цей показник дає можливість забезпечити найбільш раціональне управління обслуговуючим кооперативом, адекватно оцінити рівень ефективності функціонування управлінського апарату та кваліфіковане прогнозування розвитку обслуговуючих кооперативів. А для визначення доцільності надання послуг нечленам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу запропоновано показник рентабельності наданих їм послуг.

Список використаних джерел

1. Крисальний О. В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві / О. В. Крисальний // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 3–10.
2. Збарський В. К. Менеджмент малого бізнесу: навч. посіб. / В. К. Збарський. – К. : ДАКК, 2006. – 361 с.
3. Кісіль М. І. Ефективність інвестицій сільськогосподарських виробничих кооперативів / М. І. Кісіль, О. В. Ролінський. – К. : ННЦ Інститут аграрної економіки, 2006. – 227с.
4. Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: доповіді Міжнар. симпозиуму. [Методика оцінки ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів], (Житомир, 16–18 травня 2007р.) – Житомир: «ДВНЗ», 2007. – 354 с.

5. Зіновчук В. В. Методика оцінки ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів [Електронний ресурс] / В. В. Зіновчук, Ю. Б. Бродський, О. Г. Булуй. – Режим доступу: <http://vadyba.asu.lt/8/102.pdf>
6. Економічна енциклопедія у 3-х томах / [Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.] – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 2001 с.
7. Горбонос Ф. В. Кооперація : методологічні і методичні основи / Ф. В. Горбонос – Львів : ЛДАУ, 2003. – 264 с.
8. Кооперація в агробізнесі: підручник / Ф. В. Горбонос, Л. А. Янковська, Н. Ф. Павленчик, А. О. Павленчик, Н. Ф. Павленчик, Ж. В. Семчук, С. Ф. Яців; Львів. ун-т бізнесу та права. – Л., 2011. – 360 с.
9. Корягіна А. Д. Оцінка ефективності використання персоналу сільськогосподарських кооперативів / А. Д. Корягіна // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011.–№ 1 (28). – Т.2. – С. 56–10.
10. Макушок О. В. Формування системи маркетингу у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах: дис. ... кандидата екон. наук: 08.06.01 / О. В. Макушок. – К., 2006. – 156 с.